

Взаємозв'язок релігійних стереотипів, релігійної ідентичності та релігійної толерантності¹

Павленко Валентина Миколаївна

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної психології

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

майдан Свободи, 6, Харків, Україна, 61022

<http://orcid.org/0000-0003-4947-3995>

e-mail: vmp49@ukr.net

В статті аналізується зміст стереотипу «сектантів». Підтверджено досить високий рівень релігійної толерантності в суспільстві, проте відзначається певна декларативність ідентифікації з релігійними групами, що відображається, зокрема, в слабкості її проявів на поведінковому рівні. Доведено, що рівень релігійної толерантності в середовищі православних, порівняно з атеїстами, суттєво вищий: більш толерантне ставлення спостерігається по відношенню до всіх релігійних груп, в тому числі до «сектантів». Виявлено негативні кореляційні зв'язки між ставленням до «сектантів» та характеристиками релігійної ідентичності: чим сильніше ідентифікація зі своєю релігійною групою та чим більше вона людині подобається, тим гіршим є ставлення до «сектантів». Проте вплив на ставлення до «сектантів» зафіксовано тільки за рівнем релігійної толерантності: чим вищим є рівень толерантності, тим краще відношення до тих, кого називають «сектантами».

Ключові слова: релігійні стереотипи; релігійна ідентичність; релігійна толерантність, сектанти.

Постановка проблеми. Тема вивчення релігійних соціально - психологічних характеристик – стереотипів, ідентичності, толерантності тощо не є новою для психології (Harper, 2007; Svartvik & Wiren, 2013; Galen, Williams & Ver Wey, 2014; Rios, Cheng, Totton & Shariff, 2015; Brown-Iannuzzi, McKee & Gervais, 2018). Так, дослідження, що проводилися на різних континентах, показали наявність стійких підсвідомих стереотипів, в яких віруючі, на відміну від атеїстів, асоціюються з більш моральною поведінкою, з людьми, що викликають почуття більшої довіри, альтруїстичними, гостинними, готовими допомагати тощо (Simpson, 2020). Було доведено, що крім більш високих моральних якостей, для стереотипу віруючої людини характерні й додаткові характеристики. Зокрема, вважається, що теїсти, знов таки порівняно з невіруючими, більш працелюбні, компетентні, веселі, привабливі тощо. Також було показано, що образ віруючих, на відміну від образу атеїстів, частіше асоціюється з жіночністю. Вважається, що подібні гендерні паралелі простежуються через те, що релігія загалом викликає асоціації з добротою, м'якістю, турботою (тобто архетипічно жіночними якостями). Нещодавно був розроблений і виданий змістовний довідник, де перераховані і детально описані релігійні стереотипи, що побутують в західному світі щодо різних релігійних груп та конфесій (Jensen, Reeh, Horstmann Nøddeskou, & Bulian, 2018).

В світовій психології також було розроблено багато методів, за допомогою яких можна визначити ставлення до різних релігійних груп.

Зокрема, одним із популярних способів такого дослідження був і залишається варіант відповідей на питання щодо бажання бачити представника певної конфесії в якійсь важливій ролі. Так, наприклад, перед президентськими виборами 2012 року в США було проведено досить репрезентативне опитування (1004 респонденти з усіх 50 штатів), одним з питань якого було таке: «Якщо ваша партія висунула б кандидатом на пост президента висококваліфіковану особу, яка була ... за релігійною належністю, чи віддали б ви за неї свій голос?». Як показали результати дослідження, на той момент 94% респондентів готові були голосувати за кандидата-католика, 91% - за іудея, 80% - за мормона, 58% - за мусульманина та 54% - за атеїста (Gallup, 2012). Ці результати добре узгоджуються з наведеними вище характеристиками стереотипних образів, які теж продемонстрували більш негативне ставлення до атеїстів в американському суспільстві порівняно з віруючими будь-яких конфесійних груп.

На пострадянському просторі психологічні дослідження, що пов'язані з релігійною тематикою, почалися тільки в останні десятиліття. Серед понять, винесених в назву статті, найбільша увага приділялася категорії «релігійної ідентичності» (Павленко, 2002; Шорохова, 2014; Пронина, 2015; Хухлаев & Шорохова, 2016; Рыжова, Хухлаев, Гриценко & Константинов, 2018), в той час як значно менше досліджень стосувалося релігійних стереотипів (Шмелев & Саженова, 2012; Жуссипбек, 2013; Федорова, 2014) та релігійної толерантності (Павленко & Ваннер 2004; Логинов, 2017).

¹ При написанні статті використовувалися матеріали кваліфікаційної роботи М. Кучеренко, виконаної під нашим керівництвом

Проте не тільки наукові інтереси вимагають більшої уваги до згаданих категорій. В липні 2020 року голова Комітету Верховної Ради з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів Галина Третякова повідомила, що Комітет розробляє законопроект про протидію діяльності деструктивних релігійних організацій – сект. Проте питання про те, який зміст вкладається в поняття «секта», хто такі «сектанти» та чи не порушить боротьба з ними прав та свобод громадян, було й залишається в суспільстві дискусійним. Останній момент і спонукав до вивчення стереотипу «сектантів», який існує в українському суспільстві, та його взаємозв'язків з поняттями релігійної ідентичності та толерантності.

Таким чином, **метою** роботи стало дослідження взаємозв'язку між релігійними стереотипами, релігійною ідентичністю та релігійною толерантністю. Як вже зазначалося, в якості основних релігійних стереотипів були обрані уявлення, що побутують в суспільстві щодо «сектантів» та «сектанства». Ця мета конкретизувалася в наступних **завданнях**:

1. Дослідити зміст та емоційно-ціннісний компонент стереотипів щодо «сектантів» та «сектанства».

2. Виявити особливості релігійної ідентичності та релігійної толерантності респондентів.

3. Дослідити розбіжності досліджуваних релігійних соціально-психологічних характеристик у православних та атеїстів.

4. Проаналізувати взаємозв'язок між ставленням до сектантів та релігійною ідентичністю та толерантністю.

В роботі використовувався на ступінний комплекс **методик**:

- Спеціально розроблена анкета для виявлення соціально-демографічних характеристик респондентів та особливостей їх релігійної ідентифікації;

- Метод незакінчених речень;

- Модифікація методики Дж.Беррі для аналізу релігійної ідентичності;

- Шкала соціальної дистанції Богардуса для виявлення відношення до різних конфесій та рівня релігійної толерантності в цілому;

- Метод семантичного диференціалу в модифікації Фельдес (СДФ) для аналізу уявлень про себе і про сектантів в психосемантичному просторі;

- Методи математичної статистики: дескриптивний аналіз; кореляційний аналіз; критерій Стьюдента для виявлення значущості відмінностей між тими з досліджуваних, хто ідентифікує себе з православними, та тими, хто ідентифікує себе з атеїстами; регресійний аналіз.

Вибірку склали 84 людини, віком від 19 до 68 років, з яких 57 жінок та 27 чоловіків. Середній вік респондентів 33 роки. Вибірка була розподілена на підгрупи за результатами власної релігійної ідентифікації, а саме на: православних – 30 респондентів (8 чоловіків та 22 жінки), атеїстів – 30 досліджуваних (13 чоловіків та 17 жінок) та представників інших релігійних груп: католиків (2 чоловіків та 7 жінок), «сектантів» (1 чоловік та 4 жінки), іудея (1 чоловік), протестантів (2 чоловіків та 5 жінок), мусульман (2 жінки).

Результати проведеного дескриптивного аналізу представлені в таблиці №1.

Таблиця №1. Дескриптивний аналіз отриманих даних за усіма методиками.

Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Беррі_1	84	,00	5,00	2,7262	1,95338
Беррі_2	84	,00	5,00	2,3333	2,09033
Беррі_3	84	,00	5,00	2,8690	2,05807
Беррі_4	84	,00	5,00	3,0595	2,03790
Беррі_5	84	,00	5,00	1,7381	1,92084
ПРІ_Беррі	84	,00	26,00	12,7619	9,17516
Ставлення до православ.	84	,00	12,00	8,5119	4,82837
Ставлення до католиків	84	,00	12,00	7,8810	5,06917
Ставлення до «сектантів»	84	,00	12,00	4,4405	4,89984
Ставлення до мусульман	84	,00	12,00	6,0476	4,79685
Ставлення до іудеїв	84	,00	12,00	6,2976	4,98620
Ставлення до протестан.	84	,00	12,00	6,8690	5,15724
Ставлення до атеїстів	84	,00	12,00	8,4048	4,73673
ЗРТ	84	,00	84,00	48,5119	29,12974
Ас	84	-14,00	18,00	2,5238	5,58715
Вс	84	-17,00	15,00	-1,1429	6,28853
Пс	84	-18,00	14,00	-2,6429	5,83641
Valid N (listwise)	84				

Аналіз наведених в таблиці даних свідчить про наступне:

- ступінь позитивності власної релігійної ідентичності має серед усіх досліджуваних середні значення (12,76 з 25,00). Більшість респондентів демонструє виразне бажання залишитися представниками тієї релігійної спільноти, членами якої вони себе відчують (3,06). Найменші значення виявлені за показниками відповіді на питання, щодо проявів своєї релігійної ідентичності на поведінковому рівні (1,74), що свідчить про певну декларативність ідентифікації з своїми конфесійними групами, яка слабо проявляється в реальному релігійному житті.

- загальний рівень релігійної толерантності дещо вищий від середньої позначки (48,51 з 84,00), що свідчить в цілому про наявність непоганого рівня релігійної терпимості в суспільстві. Найкраще ставлення спостерігається серед усіх досліджуваних до православних (8,51 з 12,00) та атеїстів (8,40 з 12,00), а найгірше – до тих, кого називають «сектантами» (4,44 з 12,00);

- Стереотип сектантів в психосемантичному просторі суспільної свідомості має певні характерні особливості: серед усіх чинників найвищого значення має фактор «активності» (2,52), що, вочевидь, пов'язано з уявленням про представників певних

нетрадиційних конфесій як таких, що досить активно намагаються залучити оточуючих до своїх поглядів, зібрань, спільнот тощо; фактор «валентність» має негативне значення (-1,14), що є свідомством того, що загалом в суспільстві емоційна оцінка «сектантів» є негативною: їх не люблять, не поважають і намагаються триматися осторонь; найнижчі показники спостерігаються за фактором «потентність» (-2,64), що відображає сприйняття суспільством людей, які належать до нетрадиційних конфесійних груп, як слабких, невпевнених, залежних від лідера групи тощо.

Аналіз даних методу незакінчених речень показав, що асоціації з «сектантством» в українському суспільстві зазвичай негативні: «фанатики», «залежні», «маніпулятори», «сатаністи» тощо. Ті, кого традиційно відносять до «сектантства», намагаються уникати цих формулювань. В їх уявленні це інші групи, самі вони не вважають себе «сектантами». У інших респондентів, як правило, немає чіткого розуміння, які релігійні групи можна включати в поняття «сектантство», а які ні.

Результати порівняльного аналізу даних респондентів, які ідентифікують себе як православних та атеїстів, представлені в таблиці №2 (представлені тільки показники, що мають статистично значущу відмінність).

Таблиця №2. Узагальнені дані православних та атеїстів.

Group Statistics

	1-прав. 7-атеїст	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Ставлення до православних**	1 7	30 30	11,2333 6,3333	2,68692 5,38410	,49056 ,98300
Ставлення до католиків**	1 7	30 30	10,3333 5,6667	3,41733 5,43509	,62392 ,99231
Ставлення до «сектантів»**	1 7	30 30	6,0333 2,8667	4,85999 4,77590	,88731 ,87196
Ставлення до мусульман**	1 7	30 30	8,3667 4,4333	4,02992 4,99436	,73576 ,91184
Ставлення до іудеїв**	1 7	30 30	8,5667 4,5333	4,19099 5,21757	,76517 ,95259
Ставлення до протестантів**	1 7	30 30	9,3333 4,1000	4,07121 5,19516	,74330 ,94850
ЗРТ**	1 7	30 30	64,1000 37,3000	22,75863 29,92191	4,15514 5,46297
Вс**	1 7	30 30	-,1667 -4,5000	6,01769 6,09550	1,09868 1,11288
Вя*	1 7	30 30	9,8667 6,3333	5,00161 6,53021	,91316 1,19225

Як свідчать представлені результати, між підгрупами православних та атеїстів існують наступні статистично значущі розбіжності:

- Загальний рівень релігійної толерантності в підгрупі православних суттєво вищий (64,10 порівняно з 37,30 у атеїстів). Більш толерантне ставлення спостерігається у них по відношенню до

всіх релігійних груп, в тому числі до «сектантів» (6,03 порівняно з 2,86 у атеїстів).

- Краще ставлення до тих, кого називають «сектантами», в підгрупі православних підтверджується також значенням фактору «валентність» для образу «сектантів», яке в підгрупі атеїстів є суттєво нижчим (-4,50 порівняно з -0,16

у православних). Цей фактор описує загальне емоційно-ціннісне ставлення до тих, хто оцінюється;

- Спостерігається також суттєва різниця у ставленні до себе: православні більш поблажливі до свого «Я», більше поважають та цінують себе

(9,86), в той час як атеїсти ставляться до себе більш критично (6,33).

Результати кореляційного аналізу представлені в таблиці №3 (представлені тільки показники, що мають статистично значущу відмінність).

Таблиця №3. Дані кореляційного аналізу ставлення до тих, кого називають «сектантами», з усіма іншими досліджуваними змінними.

		Ставлення до «сектантів»	ЗРТ	Вс	Беррі_1	Беррі_3
Ставлення до «сектантів»	Pearson Correlation	1	,860**	,305**	-,253*	-,247*
	Sig. (2-tailed)		,000	,005	,020	,023
	N	84	84	84	84	84
ЗРТ	Pearson Correlation	,860**	1	,201	-,332**	-,304**
	Sig. (2-tailed)	,000		,066	,002	,005
	N	84	84	84	84	84
Беррі_1	Pearson Correlation	-,253*	-,332**	,154	1	,911**
	Sig. (2-tailed)	,020	,002	,163		,000
	N	84	84	84	84	84
Беррі_3	Pearson Correlation	-,247*	-,304**	,146	,911**	1
	Sig. (2-tailed)	,023	,005	,186	,000	
	N	84	84	84	84	84

Наведені в таблиці №3 дані свідчать про те, що існує статистично значущий позитивний кореляційний зв'язок між ставленням до тих, кого називають «сектантами», та загальним рівнем релігійної толерантності (0,86). Тобто - чим вищий загальний рівень толерантності респондента, тим краще його ставлення до «сектантів».

Виявлені також негативні кореляційні зв'язки між ставленням до «сектантів» та певними характеристиками релігійної ідентичності, а саме:

чим сильніше ідентифікація з своєю релігійною групою (-0,25) та чим більше людині подобається своя релігійна група (-0,24), тим гіршим є ставлення до тих, кого називають «сектантами».

Проте проведений регресійний аналіз підтвердив наявність суттєвого впливу на ставлення до «сектантів» тільки однієї досліджуваної змінної, а саме - загального рівня релігійної толерантності. На основі отриманих за програмою SPSS висновків:

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,860 ^a	,740	,737	2,51282

a. Predictors: (Constant), ЗРТ

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-2,580	,535		-4,823	,000
	ЗРТ	,145	,009	,860	15,284	,000

a. Dependent Variable: Ставлення до сектантів

можна стверджувати, що підсумкове рівняння буде мати наступний вигляд:

$$\text{ставлення до сектантів} = -2,580 + 0,145 \times \text{ЗРТ}$$

Як свідчать представлені дані, 74% дисперсії залежної змінної «ставлення до сектантів» обумовлено впливом з боку незалежної змінної

«загальний рівень толерантності», що говорить про дуже високу статистичну достовірність отриманих результатів. Таким чином, між змінними «ставлення до тих, кого називають «сектантами» та «рівнем релігійної толерантності» існує значущий лінійний зв'язок: підвищення загального рівня релігійної толерантності буде покращувати й ставлення до «сектантів».

Висновки

1. Асоціації з «сектантством» в українському суспільстві зазвичай негативні: «фанатик», «залежні», «маніпулятори», «сатаністи» тощо. Ті, кого традиційно відносять до «сектантства», намагаються уникати цих формулювань. В їх уявленні це інші групи, самі вони не вважають себе «сектантами». У інших респондентів, як правило, немає чіткого розуміння, які релігійні групи можна включати в поняття «сектантство», а які ні.

Стереотип сектантів в психосемантичному просторі суспільної свідомості має певні характерні особливості: емоційно-ціннісна оцінка «сектантів» є негативною: їх не люблять, не поважають і намагаються триматися осторонь; зафіксовано уявлення про представників нетрадиційних конфесій як таких, що досить активно намагаються залучити оточуючих до своїх поглядів, зібрань, спільнот тощо; характерним є також сприйняття суспільством людей, які належать до нетрадиційних конфесійних груп, як слабких, невпевнених, залежних від лідера групи тощо.

2. Соціально-психологічні характеристики респондентів, пов'язані з їх релігійністю, мають наступні особливості:

- ступінь позитивності релігійної ідентичності має серед усіх досліджуваних середні значення. Більшість респондентів демонструє виразне бажання залишатися представниками тієї релігійної спільноти, членами якої вони себе відчують. Не характерні прояви релігійної ідентичності на поведінковому рівні, що свідчить про певну декларативність ідентифікації з конфесійними групами, про слабкість її проявів в реальному релігійному житті.

- загальний рівень релігійної толерантності дещо вищий від середньої позначки, що свідчить про наявність непоганого рівня релігійної терпимості в суспільстві. Найкраще ставлення спостерігається серед усіх досліджуваних до православних та атеїстів, а найгірше – до тих, кого називають «сектантами»;

3. Між підгрупами православних та атеїстів виявлені наступні статистично значущі розбіжності: загальний рівень релігійної толерантності в підгрупі православних суттєво вищий. Більш толерантне ставлення спостерігається по відношенню до всіх релігійних

груп, в тому числі до «сектантів». Спостерігається також суттєва різниця у ставленні до себе: православні більш поблажливі до свого «Я», більше поважають та цінують себе, в той час як атеїсти ставляться до себе більш критично.

4. Аналіз взаємозв'язків між ставленням до «сектантів» та досліджуваними соціально-психологічними характеристиками показав наступне:

- існує статистично значущий позитивний кореляційний зв'язок між ставленням до «сектантів» та загальним рівнем релігійної толерантності, тобто чим вищий рівень толерантності, тим краще відношення до «сектантів»;

- виявлено негативні кореляційні зв'язки між ставленням до «сектантів» та певними характеристиками релігійної ідентичності, зокрема: чим сильніше ідентифікація зі своєю релігійною групою та чим більше людині подобається своя релігійна група, тим гіршим є ставлення до «сектантів».

Проте причинно-наслідковий зв'язок, тобто реальний вплив на ставлення до «сектантів» було зафіксовано тільки за однією змінною - за загальним рівнем релігійної толерантності.

Список посилань

- Brown-Iannuzzi, J. L., McKee, S., & Gervais, W. M. (2018). Atheist horns and religious halos: Mental representations of atheists and theists. *Journal of Experimental Psychology: General*, 147(2), 292-97.
- Galen, L., Williams, T. & Ver Wey, A. (2014). Personality Ratings Are Influenced by Religious Stereotype and Ingroup Bias. *International Journal for the Psychology of Religion*. 24(4), 282-297.
- Gallup, R. (2012). Atheists, Muslims see most bias as presidential candidates. <https://news.gallup.com/poll/155285/atheists-muslims-bias-presidential-candidates.aspx>
- Harper, M. The Stereotyping of Nonreligious People by Religious Students: Contents and Subtypes. (2007). *Journal for the Scientific Study of Religion*, 4(46), 539-552.
- Jensen, T., Reeh, N., Horstmann Nøddeskou, M. & Bulian G. (2018). *Guidelines on Prejudices and Stereotypes in Religions*. https://soraps.unive.it/files/2019/04/PROFREAD-IO1-Stereotypes-and-prejudices-Guidelines_V4-05_01_19-2.pdf
- Svartvik, J. & Wiren, J. (2013). *Religious Stereotyping and Interreligious Relations*. Palgrave Macmillan US.
- Rios, K., Cheng, Z. H., Totton, R. & Shariff, A. (2015). Negative Stereotypes Cause Christians to Underperform in and Disidentify With Science. *Social Psychological and Personality Science*, 9, 1-9. <https://doi.org/10.1177/1948550615598378>
- Simpson, A. (2020). Stereotyping Religion. In J.T. Nadler & E.C. Voyles (Eds.), *Stereotypes: The Incidence and Impacts of Bias* (pp. 264-279). NY: Praeger Publishing.
- Жуссибек, Г. (2013). Светскость и религия: стереотипы, наблюдаемые в постсоветских и постатеистических обществах. В *Влияние религии на современный мир*.

- (с.17-23). Алма-Аты: Изд-во Института Философии, политологии и религиоведения.
- Логинов, А.В. (2017). Возможна ли внутренняя религиозная толерантность? *Социальная философия и социология*, 4, 37-46. <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/55395/1/iuro-2017-170-04.pdf>
- Павленко, В.Н. (2002). Соотношение формирования этнической и религиозной идентичности. *Идентичность и толерантность: Сборник статей*. М.: Старый сад, 49-68.
- Павленко, В.Н. & Ваннер, К. (2004). Особенности психологии евангельских христиан-баптистов. *Вопросы психологии*, 5, 72-87.
- Пронина, Т.С. (2015). Религиозная идентичность как психосоциальный феномен. *Вестник Русской христианской гуманитарной академии*, 2(16), 154-167.
- Рыжова, С.В., Хухлаев, О.Е., Грищенко, В.В. & Константинов, В.В. (2018). Структура религиозной идентичности современной православной молодежи. *Психологический журнал*, 4 (39), 110-119.
- Федорова, Ю.Е. (2014). Ислам в восприятии современного европейского сообщества: стереотипы и реальность. *Философская мысль*, 7, 99-125. <https://doi.org/10.7256/2306-0174.2014.7.13036>
- Хухлаев, О.Е. & Шорохова, В.А. (2016). Социально-психологическое исследование религиозной идентичности у православной молодежи. *Социальная психология и общество*, 2(7), 35-50. <https://doi.org/10.17759/sps.2016070203>
- Шмелев, В.Ю. & Саженова, С.А. (2012). Религиозный стереотип: к постановке проблемы. *Известия Иркутского государственного университета. Серия «Политология. Религиоведение»*, 2(9), 213-217.
- Шорохова, В.А. (2014). Религиозная идентичность в зарубежных психологических исследованиях: теоретические модели и способы изучения. *Социальная психология и общество*, 4(5), 44-61. https://psyjournals.ru/files/72839/spio_4_2014_shorohova.pdf
- References**
- Brown-Iannuzzi, J. L., McKee, S., & Gervais, W. M. (2018). Atheist horns and religious halos: Mental representations of atheists and theists. *Journal of Experimental Psychology: General*, 147(2), 292-97.
- Galen, L., Williams, T. & Ver Wey, A. (2014). Personality Ratings Are Influenced by Religious Stereotype and Ingroup Bias. *International Journal for the Psychology of Religion*. 24(4), 282-297.
- Gallup, R. (2012). Atheists, Muslims see most bias as presidential candidates. <https://news.gallup.com/poll/155285/atheists-muslims-bias-presidential-candidates.aspx>
- Harper, M. The Stereotyping of Nonreligious People by Religious Students: Contents and Subtypes. (2007). *Journal for the Scientific Study of Religion*, 4(46), 539-552.
- Jensen, T., Reeh, N., Horstmann Nøddeskou, M. & Bulian G. (2018). *Guidelines on Prejudices and Stereotypes in Religions*. https://soraps.unive.it/files/2019/04/PROFREAD-IO1-Stereotypes-and-prejudices-Guidelines_V4-05_01_19-2.pdf
- Svartvik, J. & Wiren, J. (2013). *Religious Stereotyping and Interreligious Relations*. Palgrave Macmillan US.
- Rios, K., Cheng, Z. H., Totton, R. & Shariff, A. (2015). Negative Stereotypes Cause Christians to Underperform in and Disidentify With Science. *Social Psychological and Personality Science*, 9, 1-9. <https://doi.org/10.1177/1948550615598378>
- Simpson, A. (2020). Stereotyping Religion. In J.T. Nadler & E.C. Voyles (Eds.), *Stereotypes: The Incidence and Impacts of Bias* (pp. 264-279). NY: Praeger Publishing,
- Jussipbeck, G. (2013). Secularism and Religion: Stereotypes Observed in Post-Soviet and Post-atheistic Societies. In: *The influence of religion on the modern world*. (pp. 17-23). Almaty: Publishing house of the Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies.
- Loginov, A.V. (2017). Is internal religious tolerance possible? *Social philosophy and sociology*, 4, 37-46. <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/55395/1/iuro-2017-170-04.pdf>
- Pavlenko, V.N. (2002). The ratio of the formation of ethnic and religious identity. *Identity and Tolerance: Collection of Articles*. Moscow: Old Garden, 49-68.
- Pavlenko, V.N. & Wanner, K. (2004). Features of the psychology of Evangelical Christians-Baptists. *Psychology Issues*, 5, 72-87.
- Pronina, T.C. (2015). Religious identity as a psychosocial phenomenon. *Bulletin of the Russian Christian Academy of Humanities*, 2 (16), 154-167.
- Ryzhova, S.V., Khukhlaev, O.E., Gritsenko, V.V. & Konstantinov, V.V. (2018). The structure of religious identity of modern Orthodox youth. *Psychological Journal*, 4(39), 110-119.
- Fedorova, Yu.E. (2014). Islam as Perceived by the Modern European Community: Stereotypes and Reality. *Philosophical Thought*, 7, 99-125. <https://doi.org/10.7256/2306-0174.2014.7.13036>
- Khukhlaev, O.E. & Shorokhova, V.A. (2016). Socio-psychological study of religious identity among Orthodox youth. *Social Psychology and Society*, 2(7), 35-50. <https://doi.org/10.17759 / sps.2016070203>
- Shmelev, V.Yu. & Sazhenova, S.A. (2012). Religious stereotype: towards problem statement. *Irkutsk State University Bulletin. Series "Political Science. Religious Studies*, 2(9), 213-217.
- Shorokhova, V.A. (2014). Religious Identity in Foreign Psychological Research: Theoretical Models and Methods of Study. *Social Psychology and Society*, 4(5), 44-61. https://psyjournals.ru/files/72839/spio_4_2014_shorohova.pdf
- Надійшла до редакції 15.10.2020

Павленко Валентина Николаевна

кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры прикладной психологии
Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина
пл. Свободы, 6, Харьков, Украина, 61022

В статье анализируется содержание стереотипа «сектанты». Подтверждено достаточно высокий уровень религиозной толерантности в обществе, однако отмечается определенная декларативность идентификации с религиозными группами, что отражается, в

частности, в слабости ее проявлений на поведенческом уровне. Доказано, что уровень религиозной толерантности в среде православных, по сравнению с атеистами, существенно выше: более толерантное отношение наблюдается по отношению ко всем религиозным группам, в том числе к «сектантам». Выявлены негативные корреляционные связи между отношением к «сектантам» и характеристиками религиозной идентичности: чем сильнее идентификация со своей религиозной группой и чем больше она ему нравится, тем хуже отношение к «сектантам». Однако влияние на отношение к «сектантам» зафиксировано только по общему уровню религиозной толерантности: чем выше уровень толерантности, тем лучше отношение к тем, кого называют «сектантами».

Ключевые слова: религиозные стереотипы; религиозная идентичность; религиозная толерантность; сектанты.

Pavlenko Valentyna

*Candidate of Psychological Science, Associate Professor, Associate Professor of the Applied Psychology Department
V.N. Karaz'in Kharkiv National University
6 Svobody Sq., Kharkiv, Ukraine, 61022*

The article analyzes the concept of the stereotype of "sectarians" in Ukrainian society. It was shown that emotional and value assessment of "sectarians" is negative: they are disliked, disrespected, and avoided by others. The idea of representatives of non-traditional denominations as those who are actively trying to involve others in their views, meetings, communities, etc., is presented. It is also typical for society to perceive people who belong to non-traditional denominational groups as weak, insecure, dependent on the group leader, and so on. Peculiarities of religious identity and religious tolerance are studied: a fairly high level of religious tolerance in society has been confirmed, but there is a certain declarative identification with religious groups which is reflected, in particular, in the weakness of its manifestations at the behavioral level, in real religious life. It is proved that the general level of religious tolerance among the Orthodox, compared with atheists, is significantly higher: a more tolerant attitude is observed towards all religious groups, including "sectarians". There is also a significant difference in attitudes: Orthodox are more lenient with their "I", respect and value themselves more, while atheists are more critical of themselves. There are negative correlations between attitudes towards "sectarians" and certain characteristics of religious identity, in particular: the stronger the identification with one's religious group and the more a person likes his religious group, the worse the attitude towards "sectarians" is. However, the causal relationship, the real influence on the attitude towards "sectarians" is recorded only in one variable - the general level of religious tolerance: the higher the level of tolerance, the better the attitude towards those who are called "sectarians".

Keywords: religious stereotypes; religious identity; religious tolerance; sectarians.

Надійшла до редакції 24.10.2020